

28 ŞUBAT SÜRECİNDE TÜRK BASININDA YER ALAN İSLAMOFOBİK İÇERİKLER ÜZERİNE BİR İNCELEME*

 Mustafa ÖCAL^a

 Mehmet Sena KÖSEDAĞ^b

Öz

İslamofobi kavramıyla İslam'a ve Müslümanlara yönelik nefret ve ön yargı resmedilmektedir. 11 Eylül hadisesi ve sonrasında daha sık başvurulan sözcükle İslam ve Müslümanlar terörle ilişkilendirilerek sunulmaktadır. Çalışmanın konusunu İslamofobik söylemlerin 28 Şubat kararlarının hemen sonrasında Türk basınında ne şekilde ele alındığı oluşturmaktadır. Çalışmada İslamofobik temsilleri açığa çıkarmak için eleştirel söylem analizi kullanılmıştır. Sahiplik yapılarının benzerliğiyle öne çıkan, satış rakamları en yüksek ve merkez sağda yer alan Hürriyet ve Sabah ile sosyal demokrat, laiklik ekseninden hareket eden ve merkez solda bulunan Cumhuriyet gazeteleri örneklem olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla 28 Şubat kararlarının alınmasının ardından, 1 Mart 1997 tarihinde seçilen gazetelerin manşetlerinde İslamla ilişkilendirilen kavramlar göz önünde bulundurularak İslamofobik unsurların saptanması amaçlanmıştır. Belirtilen tarihin ele alınmasına gerekçe olarak Milli Güvenlik Kurulu kararlarının ilk etkilerinin gazete manşetlerine İslamofobik unsurlarla nasıl yansıdığını tespit etmek dikkate değer görülmektedir. İnceleme sonucunda, ordu üst düzey yetkililerinin söylemlerinde İslam dinî, olumsuzluk barındıran bir çerçeveye sunulmuştur. Ayrıca gazetelerin ideolojik görüşleri sergilemesi bağlamında komuta kademesinin menfaatlerine hizmet eden bir manivela görevini üstlendiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, İslam Karşıtlığı, Oryantalizm, Türk Yazılı Basını, Refahiyol Hükûmeti.

AN ANALYSIS ON THE ISLAMOPHOBIA CONTENTS IN THE TURKISH PRESS DURING THE FEBRUARY 28 PROCESS

Abstract

The concept of Islamophobia depicts hatred and prejudice against Islam and Muslims. Islam and Muslims are presented by associating terrorism with the word that is used more frequently during and after the September 11 incident. The subject of the study is how Islamophobic discourses were handled in the Turkish press right after the 28 February decisions. In the study, critical discourse analysis was used to reveal Islamophobic representations. Hürriyet and Sabah, which stand out with the similarity of ownership structures, have the highest sales figures and are located on the center right, and Cumhuriyet, which are social democrats, moving

* Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanan "İslamofobi Bağlamında 28 Şubat Süreci Gazete Manşetlerinin Eleştirel Söylem Analizi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

^a Doktora Öğr., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik, mustafaocal33@gmail.com

^b Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, mskosedag@erciyes.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 16.09.2023, Makale Kabul Tarihi: 27.09.2023

from the axis of secularism and located on the center left, were determined as samples. Therefore, after the 28 February decisions were taken, it was aimed to identify Islamophobic elements in the headlines of the newspapers selected on 1 March 1997, taking into account the concepts associated with Islam. As a result of the examination, the religion of Islam was presented with a negative frame in the discourses of the senior officials of the army. In addition, it has been revealed that newspapers act as a lever that serves the interests of the command in the context of displaying ideological views.

Keywords: Islamophobia, Anti-Islamism, Orientalism, Turkish Published Media, Refahiyol Government.

Giriş

İslamofobi kavramı, İslam ve fobi sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelmektedir. Kavram, İslam'dan ve Müslümanlardan şüphe duyulmasını, Müslümanlara yönelik kontrolsüz güce dayanan eylemleri nitelemek için kullanılmaktadır (Hıdır, 2007, s. 82-83). Bu anlayışla İslamofobi, özellikle 11 Eylül hadisesi sonrasında İslam dininden intikam alma arzusunun, nefreti, İslam'a yönelik önyargıyı ve düşmanlığı simgelemektedir. İslamofobi kelimesine ilişkin temel sorunların kökeninin asırlar öncesine dayanması nedeniyle İslam'a karşı olumsuz bakış açısının ("İslam karşıtlığı" ifadesi yerine), siyasal, dinî, ekonomik, kültürel ve sosyolojik bir kimlik taşıdığını söylemek mümkün görünmektedir. İslam dininden huzursuzluk, korkma gibi duyguları, Müslümanlardan tedirgin olma, geri durma ve onları dışlayan durumları tanımlayan İslamofobiyle, akla uygun olmayan anlatımlar ve kelime tercihleri sonucunda İslam'a ve Müslümanlara dönük ayrımcılık resmedilmektedir. İslamofobinin arka planında Xenophobia biçiminde isimlendirilen yabancı korkusu bulunmaktadır. Dolayısıyla kendisi gibi varlık göstermeyi ötekileştiren ve kuşulanılması olağan hale getirilen bir tehdit olarak yansıtılan aykırılık, İslamofobinin mantık içerisinde sunulmasına zemin hazırlamaktadır (Kar, 2018, s. 38-39). İslamofobiye ilişkin tanımlamalarda anti-İslamizm (İslam karşıtlığı) kavramı da öne çıkarılmaktadır. Anti-İslamizm ile medya ve siyaset sahnesinde İslam'a dönük bilinçli oluşturulmuş örgütlü, isteyerek gerçekleştirilen düşmanca tavırlar betimlenmektedir. Bu açıdan anti-İslamizm, İslamofobiyi tahrik eden bir bağlamda açıklanmaktadır (Canatan & Hıdır, 2007, s. 11).

Küresel çerçevede medya endüstrisinin sağladığı olanaklarla ve kitlesel yayın gerçekleştiriminin yaygınlaşmasıyla beraber, İslam'ın, Batı basınının tasarladığı olumsuz temsilinin kamuoyuna çok hızlı ulaştığı belirtilmektedir. Uluslararası düzeyde özellikle haber ajanslarında İslam'a ve Müslümanlara yönelik haberlerde, nelerin üstünün kapatılacağı ya da hangi unsurların göze çarpan bir yaklaşımla yansıtılacağı noktasında hakim kesimlerce karar verilmektedir (Yel, 2019, s. 9). Böylece haber metinlerinde İslam'ın ve Müslüman imajının, gerçekdışı ve hoşnutsuzluk uyandırılarak betimlendiği ifade edilmektedir. Başka etnik köken ve dinlerde bu türden yaşanmayan yanlış ve aldatıcı anlatımlar, İslam ve Müslümanlar söz konusu olunca doğal bir bağlamda sunulmaktadır. Dolayısıyla Batı'da normalleştirilen bu fikirler, yabancı algısı oluşturularak dışlanmış kültüre ilişkin kara propagandayı çağrıştıran şekilde sergilenmektedir (Said, 2017, s. 13). Tarihsel aşamalar incelendiğinde İslam'ı ve Müslümanları ilgilendiren haberlerde zihinde canlandırılan izlenimin, negatifik içeren öğelerle bezendiği görünür olmaktadır. Şöyle ki İslam'ın ve Müslümanların, *terör yanlısı, antidemokratik, gerici,*

kaba, radikal, çağdışı, baskıcı ve saldırgan sıfatlarıyla anıldığı ortaya çıkmaktadır (Temel ve Koçak, 2020, s. 182).

Batı'da meydana getirilen İslam imajının genel çerçevesi böyleyken yine Batı tarafından geliştirilen Avrupa-merkezci bir anlayışla Batı'nın perspektifinden Doğulunun dünyası biçimlendirilmektedir. Merkezde yer aldığını vurgulayan Batı, egemen güç olarak kendisini nitelendirmekte, böylece iktidar sahiplerinin eliyle değişimin mümkün kılınacağı belirtilmektedir. Avrupa-merkezcilik düşüncesiyle oluşan self-oryantalizm yaklaşımıyla Batı'nın dışında kalan toplumların modernleşme faktörü doğrultusunda Batılı değer ölçütlerini temel alarak kendilerini tanımladıkları ve anlattıkları durumlar resmedilmektedir. Sonuçta Batı tahakkümünün fikrinsel evreniyle bütünleşme arzusunu içeren bu tutumun Doğu toplumlarınca özümsemediği görüşü dile getirilmektedir (Kaya, 2017, s. 1998-2003).

Cumhuriyetin kurulması aşamasında, Tanzimat döneminde etkinliği azalan hilafet makamının kaldırılmasıyla devletin dinî niteliğinin son bulduğu ve yeni oluşturulan Türkiye'nin İslam dünyasıyla ilişkisinin kopma noktasına geldiği düşüncesi öne çıkarılmaktadır. Aynı zamanda Tevhid-i Tedrisat kanununun yürürlüğe girmesiyle yaygın bir şekilde devam ettirilen din eğitim ve öğretim faaliyetleri kesintiye uğramaktadır. 19. yüzyılda Osmanlı'da Batılılaşma teşebbüsleri hem kurumlar hem de kuruluş felsefesi etrafında Cumhuriyet döneminde sergilenen modernleşme evresine de sirayet etmektedir (Mencet, 2018, s. 199). Bu gelişmelere paralel olarak basın, Türkiye'de modernleşme hamleleri çerçevesinde ve Batılılaşma çalışmaları doğrultusunda önemli bir görevi yerine getirdiği vurgulanmaktadır. Seçkin anlayıştan yana olduğu fikrinden hareket edilen basın ve elitler, toplumun sadece belli zümreler tarafından yönetilmesi gerektiğini ve devletin bu sayede içerisinde bulunan zor koşullardan kurtulacağı tezini savunmuşlardır. Söz konusu zihniyet, modernleşmeci bakış biçimini özümsemiş Türk seçkin grubun egemen ideolojisini yansıtmaktadır. Ayrıca bu süreçte pozitivist akımlar ve laiklik temelli görüş açısı bağlamında toplumsal yaşamda dinin etkisinin belli kalıplar içerisinde sınırlandırılmasının da hedeflendiği anlaşılmaktadır. İslam'ın basına has sunuluş şekli ele alındığında oryantalizmin içselleştirilmesi durumu dikkat çekmektedir. İslami yaşam şeklinin kamusal alanda medya araçları vasıtasıyla incelenmesine dönük deneysel araştırmalarda Türkiye'de de İslamofobik öğelerin var olduğu ifade edilmektedir. (Bayraklı ve Yerlikaya, 2017, s. 57-58).

Çalışmada 28 Şubat Postmodern darbesi olarak nitelenen süreçte 1 Mart 1997 tarihinde İslam ile ilişkilendirilen kavramlar üzerinden İslamofobik unsurların Cumhuriyet, Hürriyet ve Sabah gazetelerine nasıl yansıtıldığını eleştirel söylem analizi kullanılarak ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırılan zaman aralığında Hürriyet ve Sabah en çok satış rakamlarına ulaşan ve merkez sağda konumlanan, Cumhuriyet ise merkezden sola yönelen sosyal demokrat ve laiklik anlayışına dayanan kimliği doğrultusunda öne çıkmışlardır. Sözü edilen tarihin incelenmesine gerekçe olarak manşetlerde Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararları sonrasında gazetelerin gelişmeleri hangi şekillerde ele aldığını belirtmek ve İslamofobik öğelerin ("İslam karşıtlığının" ifadesi yerine) ne şekillerde temsil edildiğini açığa çıkarmak önemli görülmektedir. Aynı zamanda literatürde, 28 Şubat sürecine yönelik pek çok çalışma bulunmasına rağmen eleştirel söylem çözümlemesi ve self-İslamofobi özelinde incelemenin bulunmadığı saptanmıştır. Dolayısıyla çalışma literatüre ek katkı sunmaktadır. Araştırma neticesinde Refahiyol Hükûmeti'ne komuta kademesinin özellikle laiklik ilkesine dayanan ifadeleriyle birlikte

İslam'ın olumsuz tasvirinin gazetelerin ideolojik tutum sergilemesinden hareketle ordunun çıkarlarına hizmet eden bir işlevi yerine getirdikleri anlaşılmaktadır.

A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Türkiye Siyasal Tarihinde İslamofobik Söylemlerin Genel Çerçevesi

Batı'da toplumsal, ekonomik ve siyasi gelişmelerin etkisiyle laiklik yaklaşımı oluşmuştur. Modernleşme teşebbüsleri sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla toplumbilimsel bağlamda bu süreçleri daha geç takip eden Türk halkında sözü edilen yaklaşımın yapısal bazı biçimlerin kabul edilmesinden çok hukuk alanında reform gerçekleştirmek amacıyla devletçi-seçkinci grupların ideolojik tahakkümleriyle sosyal yaşama mal edilmek istendiği söylenmektedir (Kara, 2017, s. 130). Bununla birlikte Cumhuriyet yönetim şeklinin benimsenmesiyle demokrasi ilkesinin yerine getirilmesi için en önemli nitelik dile getirilmektedir. Ancak genç Türkiye'nin ilk zamanlarında Cumhuriyet ile demokrasi ikilisi arasında belirtilen bu ilişkinin görüldüğü gibi gerçekleşmediğinin altı çizilmektedir. Zira Cumhuriyeti asri bir demokratik yönetim biçimi şeklinde ele alan (Cumhuriyet Halk Partisi-CHP) ya da demokrasiyi ilerlemenin ve mantığın uygulaması olarak inşa eden kadro ve tek parti idaresi, demokrasiyi fikirsel ve bireysel özgürlük, halk egemenliği, eşitlik ve serbest oy verme hakkı bağlamında tanımlamasına rağmen bu tanımlamayı kendi yönetim pratiklerinde sergilememesi çelişen durumların var olduğu görüşüyle aktarılmaktadır (Közleme, 2022, s. 30).

Çok partili siyasal hayata geçiş ile birlikte genel seçim hakkı, 1946 yılında Demokrat Parti'nin (DP) kurulmasıyla farklı bir hal almıştır. Şöyle ki kişilerin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının siyaset sahnesinde belirtilmesi imkânı görünür olmaktadır. Ekonomik gelişmeler, eskiye göre kitleler özelinde hareketlilik yaşanmasını sağlamaktadır. 1950 yılında yapılan seçimlerde iktidar olan DP ile egemenliğin halka ait gerçekleştiği anlayışının belirgin bir şekilde hissedildiği düşüncesi dile getirilmektedir (Karpaz, 2009, s. 112-113). Parti, hükûmette kaldığı müddetçe ezanın yeniden Arapça olarak söylenmesi, dinî içerikli yayınların satışının serbest bırakılması, İmam Hatip okullarında ve camilerin sayısının çoğalması vb. gibi düzenlemelere gidilmesi muhafazakâr kimlikte ve İslami eğilimleriyle kendini tanımlayan kesimler için politik imkanların fazlaştığı fikrine kaynaklık teşkil etmektedir (Karpaz, 2015, s. 139-140; Zürcher, 2016, s. 340).

1950 sonrası Türkiye'de DP'nin genel eğilimi doğrultusunda İslam üzerinde kurulmuş olan baskıya son verilmesi ve dinî hürriyetlere imkân veren politikalarla İslami kesimler, siyaset sahnesinde kendilerine yer bulmuşlardır (Şeyhanlıoğlu, 2020, s. 1373). Böylece 20. yüzyılın ikinci yarısında siyasette dinî kimliği ile öne çıkan kesimlerin İslami tutumları çerçevesinde meydana getirdiği söylemler, genellikle seçkinci iktidar sahiplerince Cumhuriyetin temel nitelikleri olarak kabul edilen laiklik anlayışına aykırı hareket edildiği görüşünde değerlendirilmektedir (Ahmad, 1995, s. 304). Bu süreçte DP hakkında böyle türden yakıştırmaların sebebiyse, seküler siyaset yaklaşımında esneme ile ciddi boyutlara ulaşan kentleşme olgusuyla birlikte kırsal kültürün farkına varılmasıyla şehirlerde günlük yaşamda İslam'ın dikkat çeken bir boyutta etkinlik kazanması durumuyla açıklanmaktadır (Zürcher, 2016, s. 341).

DP tarafından dinî alanda yapılan düzenlemeler, dönemin medya-iktidar ilişkileri temel alındığında bazı basın organlarında “İktidar inkılapları terk ediyor”, “Bugün Arapça ezana izin verirsiniz yarın fes, sarık öbür gün eski harfler gelir”, “Atatürk’ün inkılap yapısında bir gedik” (Abay, 2010, s. 72; Ergül, 2018, s. 48-49) gibi ifadeler söylenerek genellikle İslamofobi üzerinden bir dil kullanımının benimsendiği aktarılmaktadır. Ayrıca DP ile filizlenen İslami kesimlerin siyasi alanda kendilerini tanımlamaları sebebiyle altı çizilen laiklik anlayışı açısından tehlikeli bir durum yaşanacağı imajı çizilerek ve İrticai faaliyetler gerçekleştirildiği öne sürülerek bu gelişmelerin tekrarlayan bir şekilde gündeme tutulduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla 1960 sorasında da izlerine rastlanacak olan bu yaklaşımlar, bilhassa dinî kimlikleri ile öne çıkan partilerin hükûmette yer almaları neticesinde antidemokratik eylem tarzlarının uygulanmasına neden olduğu fikri çerçevesinde yansıtılmaktadır (Kurt, 2017, s. 67).

Bahse konu olan izlerin kalıntılarını 12 Eylül Askeri müdahalesiyle özellikle 1980’li yılların sonlarında gerçekleşen bazı olaylarda görmek olasıdır. Türbanlı kadınların siyasette bulunmaları ve Cuma namazına katılan erkeklerin politik çerçevede faaliyet göstermeleri laiklik ilkesi bağlamında endişe veren gelişme olarak kabul edilmektedir. Bu evrede tarihsel arka planından bugüne sürdürülmüş olan İslamofobik unsurların arttığı düşüncesi dile getirilmektedir (Şahin, 2019, s. 39). Aynı şekilde başörtüsü takmanın resmi kuruluşlarda ve üniversitelerde serbest bırakılması ya da yasaklanmasına dönük tartışmaların gündemde sürekli taze tutulan bir bağlamda sergilendiği ifade edilmektedir (Zürcher, 2016, s. 417).

12 Eylül darbesinin ardından demokrasinin yeniden işlerlik kazanması adına 6 Kasım 1983’te gerçekleştirilen genel seçimlerde Anavatan Partisi (ANAP) oyların dikkate değer bir bölümünü elde etmiş ve tek başına iktidar olma yolunda Turgut Özal, hükûmeti kurmakla görevlendirilmiştir. Özal’ın benimsediği siyasal anlayış çevresinde geleneksel değerlerin dikkat çekilerek yansıtılması DP dönemini çağrıştıran bir biçimde İslami kesimlerin faaliyet alanlarının yaygınlaşmasıyla açıklanmaktadır. Toplumsal yaşamın neredeyse her sahasında sözü edilen anlayışın etkisi gözlemlenirken muhafazakâr kimlikli gazete, dergi, radyo ve televizyon içeriklerin yayınlanmaya başlanmıştır (Karataş, 2022, s. 62). Fakat dinî eğilimlere göre bu türden yaklaşımların meydana getirilmesi basında eleştirilerin çoğalmasına neden olmaktadır. 1984’ten itibaren çeşitli gazeteler, yeni yapılan camiler, mezun olanların üniversiteye yerleşme oranlarının yükselmesi ile birlikte öne çıkan İmam Hatip liselerinin sayısında artış, okul kitaplarında ve devlet kontrolüne tabi olan radyo ve televizyonlarda İslami değerlere dönük yayınların fazlalaşması, İslam kaynaklı yayınların ve yayınevlerin çoğalması ve Ramazan ayında sigara ve içki tüketenlere yönelik saldırılar düzenlendiğini sayfalarında yer vererek İslami çevreler, zarar veren ve tehlike oluşturan bir algıyla betimlenmektedir (Zürcher, 2016, s. 416).

ANAP ile birlikte Refah Partisi’nin 1994 ve 1995’te yapılan seçimlerdeki beklenmeyen yükselişinin laiklik ilkesini kabul etmiş kesimlerde hoşnutsuzluk oluşturduğu dile getirilmektedir. İslami eğilimleriyle siyasi arenada varlık gösteren Refah Partisi, DP ile başlayan ve ANAP ile sürdürülen bu yaklaşımı devam ettirmektedir. Aynı zamanda partinin irticai faaliyetlerin odağı konumuna getirildiği, politikanın dışında bırakılmak istendiği ve görmezlikten gelindiği görüşü paylaşılmaktadır. Sonuçta

rejimin tehlike altında bulunduğunu söyleyen laik-seçkinci tarafın antidemokratik yöntemlere giriştiği aktarılmaktadır (Özer, 2019, s. 218).

Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından benimsenen laiklik anlayışı 27 Mayıs ihtilali ile filizlenen ve ilerleyen aşama da gerçekleştirilecek olan darbe yaklaşımlarının ideolojik çerçevesini şekillendirmektedir. Darbe bildirimlerinde önemle vurgulanan laik devlet söylemi bu hadiseye verilen en dikkate değer örnekler arasındadır. Darbeyi yapanların darbe sürecinde toplumsal bağlamda ve siyasi geçerlilik elde etmek adına laikliği araç olarak kullandıkları belirtilebilir. Böylece darbeci zihniyet, düşünsel çerçevede özellikle dinî hayat tarzı üzerinde bir değişimi amaçlamaktadır. 27 Mayıs'a ek olarak 12 Eylül ve 28 Şubat darbeleri bu durumun örneklerini içermektedir.

2. Türk Siyasetinde Refah Partisi ve Refahyol Hükûmeti

Refah Partisi ile Refahyol Hükûmeti'nin siyasi arenada temsilini kavrayabilmek için ilk olarak sözü geçen koalisyon ortaklarından Refah Partisi'nin genel çerçevesini kavramak gerekmektedir. Refah Partisi lideri Necmettin Erbakan, politik art alanını ve düşünce birikimi yansıtan Millî Görüş hareketi anlayışını temel alarak siyasette yer almıştır. Erbakan, 1969'da Konya'dan bağımsız milletvekili seçilmiş sonrasında Milli Nizam Partisi (MNP), Milli Selamet Partisi (MSP), Refah Partisi (RP), Fazilet Partisi (FP) ve Saadet Partisi (SP) gibi önemli partilerin kurucu kadrosunda ve liderlik pozisyonunda siyasi hayatını sürdürmüştür (Baykal & Çaha, 2017, s. 6-7).

Refah Partisi'nin iktidar olmasında en dikkate değer işaretlerden biri çok partili hayata geçiş ile birlikte gelişen sağ geleneğin politik bir güç olarak belirginleşmesidir. Bu bağlamda İslami eğilim ve yaklaşımlar siyasi arenada yasal zeminde kendisine yer bulmaktadır. 1970'te kurulan MNP ile devamı niteliğini taşıyan MSP ve RP'nin, İslami görüşün politikada doğrudan temsil edilmesi sağlanmıştır. 1970'li yıllarda MSP, geleneklerine bağlı dindarların ilgi odağı haline gelmiş ve kırsal bölgelerden destek görmüştür. 1990'lı yıllarda ise RP'nin, şehirli orta sınıftan meydana gelen seçmenin ilgisini çektiği aktarılmaktadır. Bunlarla birlikte sözü geçen partilerin benimsediği Millî Görüş anlayışının genel çerçevesinin belirtilmesinde fayda görülmektedir. Millî Görüş ile 1969 yılında Erbakan liderliğinde bağımsızlar hareketi biçiminde başlayan ve MNP ile siyasi vasfına bürünen politik bir akım betimlenmektedir. Giderek ehemmiyet kazanan ve Türk siyasetinde etkin konuma gelen bu hareketin, gücünü arttırarak yoluna devam ettiği açıklanmaktadır. İslami kimlikli partilerin başarı göstermesinde başka ciddi oy oranlarına ulaşmış partilerin vatandaşların beklentilerini karşılayamaması ve vaatlerin yetersiz kaldığı görüşü paylaşılmaktadır. Ümmetçilik düşüncesi etrafında siyasi bir duruş sergileyen Millî Görüş ile seçim dönemlerinde itine ile yapılan faaliyetler öne çıkarılmaktadır. Seçmenlerin elektronik ortama taşınması evler tek tek dolaşarak bireylerle bağlantı kurulması ve kadınların seçim süreçlerinde gözle görülür şekilde misyon üstlenmeleri RP'nin iktidara gelmesinde başat unsurlar şeklinde değerlendirilmektedir (Göle, 2017, s. 72-74).

Millî Görüş içerisinde önemli görüşlerden biri olarak adil düzen söylemi gösterilmektedir. Özellikle adalet kavramının temele alınması sonucunda haksızlıklarla başa çıkılacağı öngörülmektedir. Siyasi perspektifini kişisel özgürlükler, toplumsal ve ekonomik hakların aynı düzeyde dağıtılması esasına göre adaletli bir kavrayışın ele alınmasının gerekliliğini vurgulayan Millî Görüşün, kamu

kaynaklarının halkın tamamına dağıtılmasını kabul ettiği ve bazı güç odaklarının çıkarlarına ilişkin değil, toplumun genelini içine alan bir yaklaşımı benimsediği öne çıkarılmaktadır. Sert ve dışlanmış bir algıyla tasarlanan laiklik ilkesine karşı İslami kimliğiyle kendisini tanımlayan kesim nazarında negatif etkilere yönelik toplumda farkındalık meydana getirilmesi adına çaba harcandığı ifade edilmektedir (Tuncel & Yılmaz, 2017, s. 169).

Refah Partisi'nin en çok oyu alarak zirvede yer aldığı ve ANAP'ın %19,7'lik kısımla ikinci parti konumunda bulunduğu 24 Aralık 1995 seçiminin ardından Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel mevzuat gereği birinci parti olan Refah Partisi'ne hükûmeti kurmak için yetki vermiştir. Politikanın sınırlarının dışında meydana gelen hadiselerin ve başka güç odaklarının etkisiyle Refah Partisi'nin hükûmeti oluşturmaya engel çıkarıldığı belirtilmiş fakat ANAP ile DYP arasında devamlı suretle gelişen gerilim neticesinde Tansu Çiller'in genel başkanlığında bulunduğu DYP ile koalisyon hükûmeti oluşturulmuştur (Findley, 2012, s. 357; Özer, 2019, s. 217).

Refahyol, 28 Haziran 1996 tarihinde 54. hükûmet olarak Erbakan'ın Başbakanlığında kurulmuştur. Başbakanlık görevinin ikişer yıl dönüşümlü gerçekleştirilmesine göre anlaşılan modelde Erbakan, 2 yıl Başbakanlık, Çiller ise Başbakan yardımcısı olarak görevini sürdürecektir. Aynı zamanda bir sorun oluşması durumunda ilk yılın sonunda Erbakan'ın Başbakanlığı Çiller'e bırakması ön görülmüştür (Tutar, 2007, s. 350-352). Yalnız iktidar-ordu arasındaki anlaşmazlıklarla, basın hükûmete yönelik kasıtlı bir şekilde tasarladığı saldırı içerikli söylemlerin meydana getirildiği belirtilerek komuta kademesi tarafından 28 Şubat 1997 tarihinde çeşitli kararların alınmıştır. Söz konusu kararların ise baskı unsurları kullanılarak kabul ettirilmek istendiği, hemen hemen bir yıl kadar sonra 18 Haziran 1997'de Başbakan Erbakan'ın İstifa etmek mecburiyetinde bırakıldığı dile getirilmektedir. Erbakan'ın görevi bırakmasından sonra göreve gelmesi beklenen Çiller'den başka Demirel, hükûmeti kurmak için ANAP lideri Mesut Yılmaz'a yetki vermiş ve böylece Refahyol Hükûmeti sona ermiştir (Temel, 2019, s. 153).

28 Şubat MGK toplantısından çıkan kararların toplumda ses getirdiği, kanaat önderlerinden sanatçılara, bilim dünyasından iş insanlarına kadar bazı kesimlerin darbeyi desteklediği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu kararların demokratik bir süzgeçten geçirerek değerlendirenler olduğu ve kararlar ile, anayasal bir sürecin işlediği görüşü aktarılmaktadır. Bu sebeple bildirinin demokrasiye aykırılık içermeyen bir belge biçiminde sergilenmektedir. Fakat özünde MGK bildirisinin, üst düzey komuta kademesince sembolize edilen tehdit ve müeyyideleri bünyesinde barındırdığı, göz dağının verilmesinin vurgulandığı ve dikte ettirilen bir belge şeklinde ele alınması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca kararlarla Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) tehdit edici bir şekilde göndermede bulunduğu altı çizilmektedir (Bayramoğlu, 2018, s. 131).

Anayasa Mahkemesi'nin 16 Ocak 1998'de almış olduğu karar neticesinde Refah Partisi'nin siyasal varlığı sona erdirilerek Erbakan'ın beş yıl süre ile politikadan men edildiği anlaşılmaktadır. Siyasi arenadaki yasaklamalarla birlikte Refah Partisi bazı politikacılara ilave olarak İstanbul Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, okumuş olduğu bir şiir sebebiyle on ay hapis cezası verilerek cezaevine gönderilmiştir (Gülalp, 2003, s. 84).

Özetlemek gerekirse ordunun Refahyol Hükûmeti'ne yönelik tutumunun demokrasi anlayışıyla bağdaşmadığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Aynı zamanda bu dönemde Millî Görüş yaklaşımı çerçevesinde Türk siyasetinde kendine yer edinmiş olan Refah Partisi'nin İslami kimlikli bir parti olmasından kaynaklı sebeplerle politikadan uzaklaştırıldığı görüşü dile getirilebilir.

3. Refahyol Hükûmeti Dönemi Siyasal İktidar Medya İlişkisinde Yazılı Basının Tutumu

Refahyol Hükûmeti'nin kurulması ile beraber, hükûmetin oy oranı daha çok olan ortağı Refah Partisi'nin lideri Erbakan'ın Başbakanlığı ile Batılı unsurları özümsemiş olanlar ve ordu adına bu gelişmelerin kaygı verici bir durum şeklinde değerlendirilmektedir. Söz konusu süreçte anaakım medyanın %66'sına sahip basın kurumlarının (Doğan grubu: Hürriyet, Milliyet; Bilgin grubu: Sabah) siyasal iktidara muhalefetlik ve baskı unsuru meydana getirerek hükûmet-ordu gerilimini sürekli olarak sütunlarına taşıdıkları belirtilmektedir. Bununla birlikte merkez solda yer alan Cumhuriyet gazetesinin de aynı Doğan ve Bilgin grubunun gazetelerinde yansıttığı şekliyle paralel bir anlayışı haberlerinde sergilediği aktarılmaktadır (Özer, 2019, s. 234; Temel, 2019, s. 154; Zürcher, 2016, s. 430-431). Aynı zamanda hükûmet-ordu ilişkilerinde anlaşmazlıkların artarak sürdüğü, iktidara leke sürme girişimlerine başvurulduğu (Batı Çalışma Grubu vasıtasıyla) dinî kesimlerin fişlendiği, düşmanlık ve tehlike barındıran hareket alanı oluşturulduğu yaklaşımının benimsendiği, toplumda ayrışmaları tetikleyen eylemlere destek verildiği, iktidara yönelik uyarılar gibi öğelerin Refahyol Hükûmeti'ni zayıflatmak ve hükûmet ortakları içerisinde ikilik çıkarmak için gündemde tutulduğu görüşü öne çıkarılmaktadır (Bayramoğlu, 2018, s. 17). Refahyol Hükûmeti döneminde bilhassa RP'li isimlere karşı hedef gösteren bir dil kullanıldığı ve partinin faaliyetlerinin keskin eleştiriler aldığı ifade edilmektedir. RP'ye muhalif tavır sergileyen medyanın tekrarlayan bir şekilde RP'nin irticai faaliyetlerde bulunduğunu laiklik düşmanı olduğuna yönelik haberler yayınlayarak asker ile gerilimli bir durum betimlenmiştir (Özer, 2019, s. 214).

Refahyol Hükûmeti'nin görevde kaldığı zaman diliminde baş gösteren çeşitli olaylar ve ordu-siyasal iktidar arasındaki ilişkilerin daha da kötüleşmesinde medyanın üstlendiği misyon, toplumsal olarak gergin bir havanın hâkim olması gibi değişkenler 28 Şubat Süreci biçiminde adlandırılan Postmodern darbenin oluşum aşamasına zemin hazırlayan faktörler olarak belirmektedir. Bu faktörler şöyle sıralanmaktadır:

- İran'a gerçekleştirilen seyahat ve ilişkiler: İran ile birlikte Doğu Asya ülkelerini (Pakistan, Singapur, Malezya ve Endonezya'yı) kapsayan ve Başbakan Erbakan'ın ilk yurt dışı ziyaretlerinin basında büyük yankı uyandırdığı belirtilmektedir. Özellikle İran ile ikili ticareti geliştirmek amacıyla bir araya gelmesi medya tarafından amacından saptırılarak sunulduğu ve Türkiye'nin Batı'dan uzaklaştığı düşüncesi bağlamında değerlendirilmektedir (Arikan, 2011, s. 104-105).

- Susurluk olayı ve bu hadise çerçevesinde gerçekleştirilen "Sürekli Aydınlik İçin Bir Dakika Karanlık" Eylemleri: 3 Kasım 1996'da Balıkesir'e bağlı Susurluk ilçesinde oluşan kazada aynı otomobil içerisinde yer alan DYP Şanlıurfa Milletvekili Sedat Bucak, yaralı olarak kurtulmuş, İstanbul eski Emniyet Yardımcısı Hüseyin Kocadağ, Mehmet Özbay sahte kimlikli Abdullah Çatlı ve manken Gonca Us hayata veda etmiştir. Araçta bulunan kişilerin emniyet-politika-mafya ilişkisinin polemik konusu olmasının gündemden düşmeyen bir tarzda işlendiği resmedilmektedir. Bu süreçte İçişleri Bakanı

Mehmet Ağar istifa etmiş yine de olay tüm yönleriyle aydınlatılamamıştır. Dolayısıyla iktidar partilerinin siyasi olarak yıpratıldığı ve özellikle askerler ile Refah Partisi arasında gerilimin başka bir boyutta kendini gösterdiği aktarılmaktadır (Bayramoğlu, 2018, s. 101). Bu dönemde Susurluk hadisesi ile bağ kurulan ve medya tarafından canlı olarak yayınlanan eylemler düzenlenmiştir. Bunlardan ön plana çıkan 1997 yılı şubat ayı süresince 21.00'da "Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık" faaliyetidir. Vatandaşlar evlerinin yanan ışıklarını bir dakika boyunca söndürmesine göre yapılan eylem, devlet içindeki yasadışı örgütlerin ortaya çıkarılması ve Susurluk hadisesinde akla takılan soru işaretlerinin çözüme kavuşturulması amacıyla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Refah Partisi'ne dönük karşıtlık meydana getirilmesinde toplumsal ölçekte kamuoyunu ikna etme çabaları da önemli görülmektedir (Arikan, 2011, s. 110-111).

- Taksim Meydanına Cami İnşa Edilmesi ve Türban Tartışmaları: Refahyol iktidarının göreve başlamasından itibaren kamu kurumlarında ve üniversitelerde yaşanan mağduriyetin önüne geçilmesi noktasında başörtüsü yasağının ortadan kaldırılması ve Taksim Meydanına cami yapılmasının laiklik ilkesine aykırı olduğu gerekçe gösterilerek mecliste ve medyada günlerce sürecek tartışmaların gündemi fazlasıyla meşgul ettiği belirtilmektedir. Özellikle Taksim'e cami projesi İstanbul'u ilgilendiren bir konuyken medya tarafından, laiklik algısı etrafında tutum sergilemesi olayın rejimin tehlikede olduğu ya da rejimi tehdit eden bir bağlamda Türkiye'nin tamamına mal edilerek sunulduğu aktarılmaktadır (Gülalp, 2003, s. 84).

- Tarikat ve Cemaatlerin Önde Gelen İsimlerine Verilen İftar Yemeği: Başbakan Erbakan tarafından Başbakanlık konutunda Ramazan ayı vesilesiyle tarikat ve cemaatlerin önde gelen isimlerinin katıldığı iftar yemeği organizasyonu düzenlenmiştir. Basının ise bu yaşananları Erbakan'ın cemaatleri ve tarikatları koruyucu imajı oluşturarak ele aldığı ve irticaya neden olan bir gelişme şeklinde işlediği paylaşılmaktadır. İftar organizasyonunun ardından bilhassa asker, siyaset ve medyanın karşıt tutumları doğrultusunda yemeğe katılan liderler üzerinden Erbakan'a ciddi anlamda eleştiriler yöneltilmiştir (Yeniden düzenlendi/anlamsal sorun olması nedeniyle) (Gülalp, 2003, s. 83).

- Kudüs Gecesi Etkinliği ve Sincan'da Tankların Hareketleri: Refah Partisi'nden Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız, 30 Ocak 1997 tarihinde Kudüs'ü anmak için bir gece düzenlemiştir. Bu geceye İran Büyükelçisi Rıza Bagheri de iştirak etmiştir. Yıldız ile Bagheri'nin laikliğe ve Batı'ya yönelik eleştirilerinin ardından (Akpınar, 2001, s. 169) basında rejim krizine yol açacak açıklamalar yapıldığı dile getirilmiştir. Özellikle siyasetçilerden ve sivil toplum kuruluşlarından (STK) Refah Partisi'ne dönük karşıtlık içeren ifadelerin yoğun bir şekilde sunulduğu ve laikliğin elden gittiğini içeren söylemler öne çıkarılmıştır. Gündemde hararetli tartışmaların sürdüğü olayın ardından Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız suçlamalar neticesinde yargılanmış ve cezaevine gönderilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte 4 Şubat 1997'de içlerinde tanklarında yer aldığı askeri konvoylar Sincan şehir merkezine hareket etmiştir. Bu vesileyle halk üzerinde darbenin gerçekleştirildiği imajı uyandırılmaktadır. Yaşananların askeri tatbikattan kaynaklı yapıldığı anlatılsa da hadise, basın ve kamuoyu nazarında Refahyol iktidarının tehdit edildiği algısı üzerinden biçimlendirilmektedir (Yeniden düzenlendi/ anlamsal sorun olması nedeniyle) (Akpınar, 2001, s. 177-178; Temel, 2019, s. 158).

Basın, özellikle 28 Şubat'ta yapılacak Milli Güvenlik Kurulu toplantısı öncesinde Refahyol iktidarı ile ordu arasında gerilimin üst seviyelere çıkmasına ve toplantıda gündemin nelerden oluşacağına dair unsurları sürekli işleyerek algı oluşturacak bir yaklaşımın işaretlerini sayfalarından şu şekilde yansıtmışlardır:

Cumhuriyet: *"Kritik MGK Toplantısı"* (26 Şubat 1997), *"Böyle Gitmez"* (27 Şubat 1996), *"MGK'nın Gündemi Rejim"* (28 Şubat 1997).

Hürriyet: *"Pompalı MGK'da"* (11 Şubat 1997), *"Gözler Cuma'da"* (26 Şubat 1997), *"Hükûmetin Kaderi MGK'ya Bağlı"* (26 Şubat 1997).

Sabah: *"En Kritik MGK"* (18 Şubat 1997), *"Herkes Çok Gergin"* (26 Şubat 1997).

Bu evrelerin ardından Türkiye'nin politik ikliminde karmaşık bir sürecin yaşandığı, basın arayıcılığıyla darbe gerçekleştirileceğine dair söylemlerin ağızdan ağıza dolaşmaya başladığı ifade edilmektedir (Gölcü, 2015, s. 157). Böylelikle basının, Cumhuriyetin kurucu nitelikleri yönünde darbenin yapılması için uygun zamanı işaret eden bir yaklaşımı benimsediği dile getirilmektedir. 28 Şubat 1997'de bir araya gelen Milli Güvenlik Kurulu zirvesi sonrası, hükûmete çeşitli kararlar alındığı bilgisi verilmiş fakat alınan kararlarla siyasetin komuta kademesi tarafından yeniden şekillendirilmesinin hedeflendiği aktarılmaktadır (Temel, 2019, s. 160). MGK toplantısının ardından Cumhuriyet, Hürriyet ve Sabah gazeteleri, şu başlıklara yer vermişlerdir:

Cumhuriyet: *"Muhtıra Gibi Tavsiye"* (1 Mart 1997), *"Hükûmete 2. Bildiri"* (2 Mart 1997), *"Bildirinin Takipçisiyiz"* (3 Mart 1997).

Hürriyet: *"Tarihi Karar"* (1 Mart 1997), *"Askerin 20 Şartı"* (2 Mart 1997), *"Hoca Direniyor"* (3 Mart 1997).

Sabah: *"Zehir Zemberek"* (1 Mart 1997), *"Yeni Dönem"* (2 Mart 1997). *"Ordunun Demokrasiye Katkısını Bekliyoruz"* (3 Mart 1997).

Rejim krizinin yaşandığı ve irtica söylentilerinin basında tekrarlayan sunumu çerçevesinde 28 Şubat kararları, Türk siyasal hayatında üst düzey askerlerce demokrasinin hizaya çekildiği ve rejimi içerisinde bulunan durumdan kurtarılacağı iddialarıyla son bulmaktadır (Gölcü, 2015, s. 163). 28 Şubat sürecinde, 1997'de Refahyol Hükûmeti'nin sonlanmasına sebep olan kararları, siyasetin komuta kademesi tarafından genellikle politika dışı güç odaklarınca yeniden biçimlendirildiği aşamalar şeklinde isimlendirmek mümkündür. Bununla birlikte bu olay diğer darbelerden farklı değerlendirilmektedir. Çünkü postmodern darbe olarak tanımlanan bu süreçte ordunun doğrudan iktidarı zor kullanarak ele geçirmediği, ordu tarafından iktidarın saf dışı edilmesine yönelik uygulamaların gerçekleştirilmesi görevinin sivil güç odaklarına yaptırıldığı görüşü paylaşılmaktadır. Dolayısıyla şeklen demokrasiye sahip çıkılması için siyasetin çekinilmesi gereken aktörlerinin dışarıda bırakılması ve yeniden iktidar olma yolunda önlerine engel oluşturulduğu anlayışı öne çıkarılmaktadır (Özipek, 2005, s. 640).

Bu bilgiler temel alınarak 28 Şubat süreci postmodern darbe biçiminde tanımlanmış, ordunun silahına sarılmadan toplumsal dinamiklerin harekete geçirilerek iktidarın görevden uzaklaştırıldığı

belirtilmiştir (Akıncı, 2013, s. 50). Darbenin post modern ifadesiyle anılmasının bir diğer sebebi olarak medyanın bu evrelerde önemli bir işlevi yerine getirerek kamuoyunu etki altında bırakan söylemleri üretmesi ve yaygınlaştırması gösterilmektedir (Arikan, 2011, s. 93; Bayramoğlu, 2018, s. 21).

Postmodern darbe sonrası yaşanan olayların ardından bazı sivil toplum örgütü temsilcileri ve sendikalar, laiklik ilkesi bağlamında bir araya gelerek laikliğin savunulmasında kendisini merkeze yerleştiren Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş tarafından anayasa ihlali gerçekleştirdiği iddiasıyla Refah Partisi'nin kapatılması için Anayasa Mahkemesine dava açılmıştır. Takip eden süreçte İslami eğilimleriyle öne çıkan 161 subay ve astsubay ordudan ihraç edilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte radikal İslamcı olarak tabir edilen ve tehlikeli addedilen olaylar karşısında ordu, brifingler yapmıştır (Temel, 2019, s. 161; Zürcher, 2016, s. 432). Düzenlenen brifinglerde gazetecilerle birlikte hukuku temsil eden bazı çevreler ve dış işleri mensuplarına, dikkat çeken konu başlıkları çerçevesinde irtica tehdidine karşı bilgi verildiği dile getirilmektedir (Akşin, 2015, s. 302).

Laiklik anlayışının devamlılığına yönelik ve irtica tehdidine karşı oluşturulan Batı Çalışma Grubu (BÇG) bu evrelerde etkin bir konumda bulunarak askeri yetkililer tarafından irticai faaliyetlerin var olduğu iddiasıyla birçok ismin fişlendiği, ordunun darbe gerçekleştirmesi için uygun şartların hazırlandığı ve toplumda huzursuzluk barındıran bir ortamın meydana getirildiği belirtilmektedir (Temiz, 2021, s. 768). Komuta kademesinin örgütlenerek ve çeşitli manipülatif yöntemlere başvurarak basın arayıcılığıyla yapay bir kamuoyu inşa ettiği görüşü paylaşılmaktadır. Dolayısıyla basının söz konusu zaman aralığında kamu yararı adına habercilik anlayışını yansıtmaktan çok devletin çeşitli kuruluşları ve bazı güç çevreleri için ordunun her şekilde sergilenen tutumunun taşıyıcılığı misyonunu yerine getirdiği ifade edilmektedir (Temel & Çelebi, 2016, s. 219).

Özetle basının, ordu taraftarı söylemleri şekillendirerek sürecin hızlanmasına dönük çalışmalar gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda postmodern darbenin yapılmasına sebep olan olayların gündemde tutulması ve ordu kurmaylarınca irtica tehlikesine yönelik brifingler düzenlenmesi gibi gelişmeler İslamofobik söylemlere yoğun bir şekilde başvurulduğu durumunda değerlendirilmektedir.

B. AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışmada 28 Şubat süreci olarak tanımlanan dönemde MGK toplantısında alınan kararların İslam ile ilgili kavramlar çerçevesinde İslamofobik öğelerin 1 Mart 1997'de Cumhuriyet, Hürriyet ve Sabah gazetelerinin manşetlerine hangi şekillerde yansıdığını eleştirel söylem analizi kullanılarak açığa çıkarmak amaçlanmıştır.

İncelenen tarihlerde Hürriyet ve Sabah, en çok tiraja sahip, merkez sağ ideolojisini temsil eden yayın politikası, Cumhuriyet ise merkez solda ve sosyal demokrat eğilimi ile bilinen gazeteler olarak belirmişlerdir. Sözü edilen tarihin ele alınmasının nedeni manşetlerde MGK kararları üzerinden sergilenen İslamofobik söylemlerin gazeteler tarafından nasıl sunulduğunu belirlemektir. 28 Şubat süreciyle alakalı literatürde pek çok çalışma bulunmasına karşın eleştirel söylem analizi ve self-İslamofobi ilişkisi özelinde incelemeye rastlanılmamıştır. Dolayısıyla çalışmanın literatüre ilave bir katkı sağlaması ön görülmektedir.

Çalışmada Makro yapısal analizde *tematik* ve *şematik* yapı bağlamında, mikro yapısal çözümlemede ise *sözdizimsel*, *yerel bağdaşıklık*, *sözcük tercihleri* ve *haber retorikğine* ilişkin nitelikler ele alınmıştır.

Eleştirel söylem çözümlemesi, özellikle sosyal yapıda oluşan güç-iktidar bağlantısında beliren toplumsal tahakküm ile eşitsizliklerin sosyal ve politik düzeyde metinler ve dilsel göstergeler vasıtasıyla hangi şekillerde tekrardan üretildiğini araştıran analizci bir incelemedir. Bu çözümleme yönteminde söylemin makro ve mikro yapıları çerçevesinde iktidarın tehdit içeren uygulamalarının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır (van Dijk, 2015, s. 466).

Söylemin makro yapısında metin içerisinde öğelerin tespit edilmesi adına tematik yapı çerçevesinde analiz gerçekleştirilmektedir. Tematik yapıyla metnin dikkate değer unsurlarının hangileri olduğu ve birbirleriyle ilişkili unsurların karşılıklı etkileşiminin nasıl dile getirildiği araştırılmaktadır. Tematik çözümleme ile haber söylemlerinde temalar ortaya çıkarılarak bu temaların hiyerarşik düzlemde bağlantılarının belirlenmesi hedeflenmektedir (van Dijk, 1988b, s. 72). Tematik yapı analizlerinde haber bütününde ana, alt ve üst başlıklardan sonra girişler (spot) yer almaktadır. Başlık ve giriş, haberin ilk bölümü olarak nitelenen *özeti* meydana getirmektedir. Haberin üst yapısını niteleyen özet, koyu, haberin diğer kısımlarında kullanılan sözcüklere göre puntosu daha büyük şekilde yansıtılmaktadır. İlk bakışta dikkat çeken özet, habere gösterilen alakaya göre haberin tamamının okunup okunmayacağını ilişkin önemli bilgiler vermektedir (van Dijk, 1986, s. 161-162).

Haberin makro yapısında ana olayın temsili, art alan, tarih ve bağlam verileri, sonuçlar, haber kaynağına yönelik bilgiler ve yorum gibi kısımlardan meydana gelen *şematik yapının* açıklanması yerinde olacaktır (van Dijk, 1988b, s. 91-93). Ana olay biçiminde belirtilen kısımda habere konu olan tüm bilgiler paylaşılmaktadır. Aynı zamanda ana olayda haberin tarafları, veri, ideolojik tutumlar, negatifikler ve coğrafi özelliklere ilişkin detaylar sergilenerek gerçekliğe ilişkin sınırlamalar getirilmektedir. Haberde sonralık unsuruna riayet edilmekte ve en son olan olay en önemli sayılmaktadır. Gazeteciler haber yazma pratiklerinde bu kategoriyi haberin bütüncül bir şekilde sunulması için bilgi elde etme, seçme veya birleştirme evrelerinde kullanmaktadır. Bununla birlikte Van Dijk, *şimdi* ve *geçmiş* zamana ilişkin farklılıklar olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla haberin içerisinde bulunan art alanı *bağlam* olarak isimlendirilmektedir. Bağlam haberdeki ana olay hakkında gerçeklerin tüm bilgilerini kapsamaktadır. Bu gerçekler genellikle toplumsal-siyasal öğelere ilişkin verileri içermektedir (van Dijk, 1986, s. 163-165). Haberlerde tarih faktörü, uzak geçmişi nitelediği için önceki hadiselerden ayrı kalmakta ve uygulamada ana olayın dışında bırakılmaktadır (van Dijk, 1988a, s. 54).

Makro yapısal çözümlemeyle beraber haber metinlerinde mikro analizin de ortaya konması gerekmektedir. Mikro yapı araştırmalarında *sentaktik* (sözdizimsel) özelliklerin ifade edilmesiyle, *yerel bağdaşıklık*, *sözcük seçimleri* ve *retorik* gibi unsurlar dikkate alınmaktadır. Sentaktik çözümlemede cümlelerin kullanılış amaçları önemsenmektedir. Böylece aktif veyahut pasif olarak meydana getirilen cümlelerin anlamsal düzeyleri birbirinden bağımsız olabilmektedir. Yerel bağdaşıklık ögesinde arka arkaya sıralanan cümlelerin ve cümleler arasında gerçekleşen bağlar dikkate alınmaktadır. Nedensel ilişkide cümleler vasıtasıyla olay ve olguların birbirleriyle olan bağlantılarının açığa çıkarılması hedeflenirken işlevsel ilişki de ise anlamsal boyutta sergilenen cümlenin kendisinin ardından gelen

cümlede bulunup bulunmadığı incelenmektedir. Dolayısıyla *spesifikleştirme*, *özetleme* ve *örnekleme* yoluna gidilip gidilmediğine bakılmaktadır. Bununla birlikte bu durumda ideolojik etmenler belirlemektedir. Kavramsal ve referansa dayanan unsurlarda ise cümlede yer alan kavramların sonrasında gelen cümle arasında *kayıp bağların* olup olmadığı mercek altına alınmaktadır. Bu biçimde inşa edilen bazı kavramlar bağlamında anlamsal boyutta birtakım görünmezlikler ortaya çıkmaktadır. Sözcük seçimleri ideolojik yapılandırmanın sergilenmesinde oldukça dikkate değer görünmektedir. Aynı bireyin terörist mi yoksa özgürlük savaşçısı mı olarak resmedilmesi bu bakış açısına verilecek en yaygın örneklerden biridir (Özer, 2022, s. 43).

Mikro yapı analizinin alt sınıflandırmalarında bulunan ve haberin oluşum evresinde *tarz* (style) ile retorik ögeler dikkat çekmektedir. Tarz, sosyal düzeyde söylemin çeşitli şekillerde oluştuğu yaklaşımı çerçevesinde dile getirilmektedir. Başka bir şekilde söylemek gerekirse tarz ile, farklı kelime ve sözdizimsel unsurlarla birbirine benzeyen anlatımların değişik olarak belirtilmesi aşamasındaki tercihler nitelendirilmektedir. Böylece yansıtılan tercihlerle toplumsal düzlem ve ideolojik yönelim açığa çıkmaktadır. Yani muhabir, haberde haberin taraflarını, habere ilişkin hadiseleri, sosyal ve iletişim unsurunun özelliklerini, konuşmacıların içerisinde bulunduğu gruplar vb. gibi faktörlere yer vermektedir. Dolayısıyla gazetenin dünyaya ilişkin bakış açısı ve ideolojik yönelimi haberi oluştururken kullandığı kelime seçimlerini etkilemektedir. (van Dijk, 2002, s. 115-116, 1988a, s. 71-72). Retorik ise bir metnin bütün yapısal evreleri üzerinde etkinlik göstermektedir. Haber retorğinde en dikkate değer unsurların belirlenmesinde, inandırılma ve ikna süreçlerinin elde edilmesi adına olaya tanıklık eden kişilerin demeçleri yer almaktadır. Bu şekilde bir inşa sürecinde haberin yapılandırılması safhasına katkıda bulunmaktadır (van Dijk, 1988b, s. 16). Bununla birlikte haberde retorik unsurlardan kabul edilen fotoğraf ile ifadenin desteklenmesi mümkün kılınmaktadır (Ataç & Özer, 2023, s. 433).

C. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Haberler, alfabetik sıralamaya göre makro ve mikro yapı çerçevesinde analiz edilmiştir.

1. Cumhuriyet

Tablo 1. Cumhuriyet Gazetesi'nin 1 Mart 1997 tarihli sayısının manşeti, spotu ve ara başlıkları.

Haberin tarihi	1 Mart 1997
Manşet	Muhtıra gibi tavsiye
Spot	MGK'nin 9 saatlik toplantısında özellikle seriat girişimlerine karşı çıkılması
Ara Başlık 1	Müdahale uyarısı
Ara Başlık 2	Erbakan'a tepki

1.1. Makro Yapısal Çözümlemeler

1.1.1. Tematik Analiz

Manşet, Refahyol iktidarına MGK'dan çıkan kararlar doğrultusunda müdahale edildiği algısından hareketle oluşturulmaktadır. Bazı yönlerden enformasyon eksiltimine başvurularak meydana getirilen manşet, haberin girişinin okunmasıyla daha anlaşılır kılınmaktadır. Haberde yer verilen her iki ara

başlıkta da enformasyon eksiltimine gidildiği görülmekte, haberin devamına bakılmasıyla ara başlıklar hakkında bilgiler daha net bir şekilde elde edilmektedir. “Müdahale uyarısı” ara başlığında demokratik yollarda göreve gelen koalisyon ortaklarına göz dağı verilerek hükûmetten uzaklaştırılacağına yönelik bir anlayış benimsenmektedir. “Erbakan’a tepki” ara başlığında ise Erbakan’ın bazı hareketlerinin komuta kademesinin hoşuna gitmediği ve bu durum neticesinde tepki gösterildiği belirtilmektedir.

Genelden özele doğru bir yaklaşımla oluşturulan haberin girişinde, MGK toplantısının uzun sürdüğü vurgulanarak şeriat tehlikesi karşısındaki endişe öne çıkarılmaktadır. Dolayısıyla komuta kademesi tarafından belirtilen görüşe destek verildiği görülmektedir.

1.1.2. Şematik Analiz

Ana olay, haberin girişinde temsil edilmektedir. Haberde art alan ve bağlam bilgisine ise tam olarak yer verilmemiştir. “RP’nin, ortağı DYP’nin ödün veren tutumundan da yararlanarak laik rejimi hedef alan girişimleri nedeniyle gergin bir ortamda toplanan MGK, son yılların en uzun toplantısını yaptı. MGK’nin yayımladığı 4 maddelik ayrıntılı bildiri, ‘hükûmete muhtıra niteliğinde uyarı’ olarak değerlendirildi. Bildiride ‘anayasa ve Cumhuriyet yasalarının uygulanmasından asla taviz verilmeyeceği, laikliğin sadece rejimin değil demokrasinin de güvencesi olduğu, çağdışı uygulamaların hukukun üstünlüğüyle bağdaşmayacağı’ vurgulandı.” cümlelerinde MGK tarafından özellikle laiklik ilkesinin altı çizilerek, toplantıdan çıkan kararlar doğrultusunda askerinin siyasete karıştığı izlenimi yansıtılmaktadır. Ayrıca laikliğin rejimin teminatı olduğu yaklaşımı belirtilerek idare kademesinde değil sosyal yapının her alanında demokratik bakış açısını betimlediği iddia edilmektedir. Bu görüş, çağdaşlık biçiminde resmedilerek İslam, çağdaşlık karşıtı bir din bağlamına yerleştirilerek sunulmaktadır. Söz konusu tutum “Cumhurbaşkanı ve kurulun asker üyelerinin, devletteki şeriatçı kadrolaşma ve girişimlerden rahatsızlık duydukları, Başbakanlık’ta Cuma namazı kıldıktan sonra MGK’ye giden Erbakan’ın ‘Türkiye’de faşist laik düzen var’ diyerek özetlediği yaklaşımlarına tepki gösterdikleri bildirildi. KKTC’de yeni ‘askeri’ önlemlerin de uygun bulunduğu kaydedilen bildiride Türkiye’nin 1997 içinde AB’ye tam üye olacak ülkeler listesine girmeyi ‘öncelikli’ hedef saymayı sürdürdüğünün altı çizildi.” ifadeleriyle laikliğe ek olarak şeriat kaynaklı kadrolaşma ve eylemler üzerinden devam ettirilmektedir. Bununla birlikte Erbakan’ın Cuma namazını kıldıktan sonra toplantıya dahil olması ve laiklik hakkındaki görüşlerine haberde yer verilerek ordu-Erbakan anlaşmazlığı körüklenmiş, Erbakan’ın İslami eğilimleri hedef alınarak İslamofobik dil kullanımını örneklendirecek bir durumdan hareket edilmektedir.

1.2. Mikro Yapısal Çözümlemeler

Haberin, basit, genellikle pasif cümlelerle ve yoruma da yer verilerek oluşturulduğu görülmektedir. Fakat haberde MGK’da askerlerin mutabık kaldığı kararlar ile Erbakan’ın dile getirdiği görüşler de paylaşılmaktadır. MGK’da ortaya konan laiklik ve şeriat kaynaklı söylemler temel alınarak Erbakan’a tepki gösterilmesi ve ordunun müdahale sinyali vermesiyle, yerel bağdaşıklık bağlamında nedensellik ilişkisi yansıtılmaktadır. Kelime tercihlerinde *Cumhuriyet*, *anayasa*, *laiklik* ve *çağdaş* kavramları *rejim/rejim tehlikesi*, *şeriatçı* ve *Cuma namazı* sözcüklerine karşı zıtlıklar meydana getirilerek kurgulanmış ve İslam, dışlanmış bir imaj ile betimlendiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte gazetenin bu eğilimi Refah

ve Doğruyol Partilerinin laiklik ilkesini görmezden geldiğine atıfta bulunarak gerçekleştirmektedir. Haberde olaya ilişkin fotoğraf kullanımıyla, retorik öğelerin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Görselde MGK toplantısında her ne kadar Erbakan ve Çiller'in görüntülerine yer verilmese de karşılığında askeri üst düzey komutanlar öne çıkarılarak Refahiyol Hükûmeti liderlerini itham edercesine bir anlayışla ve emin tutumlarıyla sergilenmişlerdir. Fotoğraf altı metinde "Milli Güvenlik Kurulu, REFAHYOL'a en uzun 28 şubati yaşattı. Cumhurbaşkanı başkanlığında yapılan toplantıda komutanlar, Çiller ve Erbakan'ın karşısına oturdular" ifadesinde komuta kademesince hükûmet benimsedikleri ilkeler doğrultusunda *yola getirilme* hedeflenmiştir.

Şekil 1. MGK toplantısında komuta kademesi.

2. Hürriyet

Tablo 2. Hürriyet Gazetesi'nin 1 Mart 1997 tarihli sayısının manşeti, spotları ve ara başlıkları.

Haberin tarihi	1 Mart 1997
Manşet	Tarihi karar
Spot 1	Milli Güvenlik Kurulu'nun 9 saatlik tarihi toplantısında Atatürk ilke ve inkılaplarının ödünsüz uygulanması kararı verildi.
Spot 2	Toplantı sonunda yayınlanan bildirinin özeti şu oldu: Laik rejim bütün kurumlarıyla korunacak, darbe tartışmaları ise gündemden çıkarılacak.
Ara Başlık 1	174. madde
Ara Başlık 2	Köktendincilere uyarı
Ara Başlık 3	Önlem maddeleri çıkarıldı
Ara Başlık 4	Dış dünyaya güvence
Ara Başlık 5	Yoksa yaptırım gelir

2.1. Makro Yapısal Çözümler

2.1.1. Tematik Analiz

Manşet, altı çizilmiş bir şekilde MGK toplantısında kritik kararlar alındığı belirtilerek ve kısmen enformasyon eksiltimine başvurulmuş hazırlanmıştır. Dolayısıyla manşet, haberin girişinin okunmasıyla daha anlamlı kılınmaktadır. Benzer durum "174. madde" ara başlığında da görülmektedir. Haberin devamına göz gezdirilmesiyle ara başlık hakkında daha net bilgilere ulaşılmaktadır. "Köktendinci uyarı" ara başlığında ise rejimi tehlikeli duruma getiren gelişmelere yönelik çaba sarf edileceği imajı üzerinden

İslamofobik dil kullanımına model oluşturacak bir yaklaşımdan beslenilmektedir. Böylece İslam'a ve Müslümanlara karşı negatif bir algı uyandırılmak istenmektedir. "Yoksa yaptırım gelir" ara başlığında ise kararların yerine getirilmemesi durumunda tehlikeli olayların yaşanacağı ima edilmektedir.

Genelden özele doğru bir anlayışla hazırlanan birinci spotta, MGK toplantısının 9 saat sürmesinin altı çizilerek çıkan kararlar *tarihi* nitelendirilmesiyle yansıtılmaktadır. Aynı zamanda "Atatürk İlke ve İnkılaplarından" ödün verilmeyeceği vurgulanmaktadır. Bu bilgiler bağlamında İslamofobik söylemler Refah Partisi ve Erbakan'ın Cumhuriyetin temel değerlerine aykırı hareket ettiği gerekçesine dayandırılarak sergilenmektedir.

İkinci spotta ise kararların özü biçiminde "laik rejim" vurgusu yapılmakta ve Refah Partisi, Başbakan Erbakan ve bazı parti temsilcileri üstü örtük biçimde itham edilerek olumsuzlukla nitelendirilmektedirler. Aynı zamanda siyasete komuta kademesinin karışmayacağı (darbe) belirtilerek meşru bir ortamda görüşlerin aktarıldığı bildirilmektedir. Ancak kararların içeriği incelendiğinde antidemokratik bir bakış açısının merkeze yerleştirildiği görülmektedir.

2.1.2. Şematik Analiz

İslamofobik söylemlerin ana olayda da sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Haberde bazı açılardan oluşan olaylara referansta bulunularak kısmen art alan ve bağlam bilgisine yer verilmektedir. "Hazırlanan bildiri bazı İslamcı kesimlerin kullandığı laik, anti laik ayrımının demokratik ve sosyal hukuk devletini güçsüzleştirmeyi amaçladığı ve buna kesinlikle izin verilmemesi gerektiği vurgulandı" cümlesinde İslam ve Müslümanlar antidemokratik bir kimlikle betimlenmektedir. Rejime dönük ipuçları içeren bu cümlede komuta kademesinin bakış açısı Refahyol Hükûmeti'ne son vermeyi amaçlayan bir çerçevede aktarılmaktadır. Benzer bir dil kullanımı "Anti-laik hareketlere karşı alınacak tedbirler madde madde belirlendi. Ancak Erbakan'ın isteği üzerine maddeler bildiriye konulmadı. Bu önlemler bugün veya pazartesi hükûmete bildirilecek." anlatımıyla sürdürülmüş, bildiri metninin (Yeniden düzenlendi) bir kısmı da olsa manşette yer almış ve gazetenin askerinin söylemlerine destek verdiği anlaşılmıştır. "Darbe tartışmaları tamamen kesilecek, rejimin demokratik ve laik niteliklerinin Anayasa'nın teminatı altında olduğu konusunda iç ve dış dünyaya güvence verilecek, ülkenin imajının bozulması önlenecek." cümlesinde hükûmet, suçlanmış müdahaleye sebep olabilecek gelişmeler sıralanmıştır. "Bildirinin sonunda alınan kararlara uygun davranılmadığı takdirde yeni gerginliklerin ortaya çıkacağı ve bunun da yaptırımlara neden olacağı belirtildi" cümlesinde darbe için uygun ortamın var olduğu iddia edilmektedir.

MGK kararların özeti "MGK'dan çıkan belge" başlığında haberleştirilmiştir. İfadeler birbirleriyle ilişkili bir biçimde oluşturulmuştur. "Anayasa ile Atatürk milliyetçiliğine bağlı demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olarak belirlenen Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne karşı çağdışı bir kiske altında zemin oluşturmaya yönelik rejim aleyhtarı faaliyetler gözden geçirilmiş," cümlesinde demokrasi, laiklik, hukuk devleti ve rejim gibi unsurların altı çizilmektedir. Dolayısıyla Refah Partisi ve Erbakan hedef alınmış çağdışı kiske sözcükleriyle özellikle Erbakan'ın İslami eğilimleri temel alınarak rejim elden gidiyor imajı meydana getirilerek İslamofobik unsurlar sergilenmektedir. "Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda çağdaş medeniyet yolunda demokratik sistem içerisinde

ilerlemesini teminat altına alan Anayasa ve Cumhuriyet yasalarının uygulanmasından asla taviz verilmemesi gerektiği,” ifadesinde olumlu algı ile çağdaşlık ve demokratik değerler olumsuz ve kötü olarak ise Erbakan’ın İslami hayat tarzına göndermede bulunulmuştur. Komuta kademesi böyle bir bakış açısını yansıtmamasının sebebi Başbakanın Cumhuriyetin kurucu nitelikleriyle bağdaşmayan bir çerçeveden hareket etmesi gösterilmektedir. “Anayasa’nın tanımladığı Cumhuriyetin, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkelerinin sağlıklı bir şekilde düzenlenmesine imkân sağlayacak güvenlik, huzur ve toplumsal barışın önem ve öncelik taşıdığı,” cümlesinde laiklik ilkesi yine öne çıkarılarak hükûmetin yaşanan olaylar karşısında tepkisiz kaldığı öne sürülmüş ve kaos ortamının var olduğu iması yapılmıştır.

“Cumhuriyet ve rejim aleyhtarı yıkıcı ve bölücü grupların laik ve anti laik ayırımı ile demokratik ve sosyal hukuk devletinin güçsüzleştirmeye yeltendikleri,” ifadesinde rejim tartışmalarına parantez açılarak sözde demokratik görüşler belirtilmektedir. “Türkiye’de laikliğin sadece rejimin değil, aynı zamanda demokrasinin ve toplum huzurunun da teminatı ve bir yaşam tarzı olduğu,” cümlesinde laikliğin devletin temel niteliklerinden biri şeklinde benimsenmesinin yanında Batılı yaşam tarzı yüceltilerek İslami kimlikli kesimler, Refah Partisi ve Erbakan dışlanmış bir algı ile yansıtılmaktadır. “Devletin yapısal özünü oluşturan sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri anlayışından vazgeçilemeyeceği, yasalarla belirlenmiş kurulların göz ardı edilerek yapılan çağdışı uygulamaların da hukukun üstünlüğü ilkesi ile bağdaşmayacağı,” ifadesinde *hukukun üstünlüğü* ilkesi vurgulanmış ama bu ilkeyle esasen bildiri metninin tamamı demokratik ve hukuk devlet yapısına aykırılık içermektedir. Aynı zamanda cümlede *Çağdaş-çağdışı* karşıtlığı işlenerek negatif anlamlar Başbakan Erbakan’a yüklenmektedir. “Türkiye’nin 1997 yılı içinde AB’ye tam üye olacak ülkeler listesine girmeyi öncelikli bir hedef olarak sürdürdüğü, böyle bir dönemde resmi ve sivil kurum ve kuruluşların bu sürece katkıda bulunmasının gerekli olduğu, bu sebeple demokrasimiz hakkında kuşkulara yol açacak, Türkiye’nin yurtdışındaki imajını ve itibarını zedeleyecek her türlü spekülasyona son vermek gerektiği, Türkiye Cumhuriyeti’nin laik, demokratik, insan haklarına saygılı, sosyal bir hukuk devleti olduğu yönündeki temel ilkelerinin Anayasamızın ve devletimizin teminatı altında olduğu, rejimin; kendisine ve geleceğine yönelik tartışmaların içinde bulunduğumuz ortamda Türkiye’ye yarardan çok zarar verdiği,” cümlelerinde Avrupa Birliği’ne tam üyelik girişimleri öne çıkarılmış ve toplumsal çerçevede Türkiye’nin olumlu bir anlamda temsil edilmesi noktasında Batı’nın demokrasi anlayışıyla hayat şeklinin merkeze yerleştirilmesinin altı çizilmiştir. Yine demokrasi ve laiklik vurgusu yapılmış fakat demokratik usullerle ülkeyi yöneten hükûmet ve özelinde Başbakan Erbakan’a ilişkin Refah Partisi’nin siyasi yaklaşımına atıfta bulunularak tehdit eden bir söylem üretilmektedir. Sonuçta modernleşme yaklaşımı bağlamında dinî kimliği olan ve Refah Partisi ile İslami hayat tarzını kabul eden Erbakan, ilkel ve çağ dışı olarak resmedilmektedir.

“Açıklanan bu esaslar aksine davranışların, toplumumuzda huzur ve güveni bozarak yeni gerginliklere ve yaptırımlara neden olacağı değerlendirilmiş.” ifadesinde aksi yönde davranılmasıyla siyasete karışılması adına daha da ileriye gidilebileceği betimlenirken Erbakan suçlanmıştır. “Bu konularda alınacak ve alınması gereken tedbirler uygun bulunarak bu tedbirlerin Bakanlar Kurulu’na bildirilmesine karar verilmiştir.” cümlesiyle bildiri metni tamamlanmıştır. Bu metnin özeti de bazı yönlerden haberin girişinde temsil edilmektedir.

2.2. Mikro Yapısal Çözümlemeler

Haber, basit ve genellikle pasif cümlelere başvurularak meydana getirilmektedir. İslami eğilimleriyle öne çıkan kesimin laik ve anti laik ayrımını dillendirmesi ve buna asla müsaade edilmemesinin zorunluluğu belirtilerek yerel bağdaşıklık çerçevesinde nedensellik ilişkisine yönelik örnek yansıtılmaktadır. Aynı zamanda gazetenin altını çizdiği temalar askerin bakış açısının desteklendiği durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bildiri metni, gazetede sayfanın solunda ve dikkat çekilerek betimlenmektedir. Haberde ve bildiri özetinde kelime tercihleri inşa edilen zıtlıklar vasıtasıyla oluşturulmaktadır. *Cumhuriyet*, *rejim aleyhtarlığı*, *laik*, *Atatürk ilke ve inkılapları*, *sosyal hukuk devleti*, *çağdaş* gibi sözcüklere karşılık *anti laik*, *köktendinci*, *çağdışı* gibi kelimeler kullanılmaktadır. Böylece Başbakan Erbakan, Cumhuriyetin temel değerlerine yönelik tavır aldığı imajıyla ötekileştirilerek sunulmaktadır.

3. Sabah

Tablo 3. Sabah Gazetesi'nin 1 Mart 1997 tarihli sayısının manşeti, spotu ve ara başlıkları.

Haberin tarihi	1 Mart 1997
Manşet	Zehir zemberek
Spot 1	Tarihi toplantı 9 saat sürdü.
Spot 2	Türk halkının büyük çoğunluğu "darbe mi oluyor?" diye gece yarısına kadar televizyonları başında oturtan MGK toplantısından çok sert bir laiklik uyarısı çıktı.
Ara Başlık 1	Asla taviz yok
Ara Başlık 2	Laiklik yaşam tarzı
Ara Başlık 3	Çağdışı kisve
Ara Başlık 4	Yaptırım uyarısı

3.1. Makro Yapısal Çözümlemeler

3.1.1. Tematik Analiz

Manşet, MGK toplantısının oldukça çetin şartlarda gerçekleştirildiğine vurgu yapılarak meydana getirilmektedir. Enformasyon eksiltimine başvurularak oluşturulan manşet, haberin girişinin okunmasıyla daha anlaşılır hale gelmektedir. Haberde kullanılan dört ara başlıkta da enformasyon eksiltimine gidilmiş, haberin devamının okunmasıyla ara başlıklara ilişkin daha net verilere ulaşılmaktadır. "Asla taviz yok" ara başlığında alınan kararlardan kesinlikle dönülmeyeceği söylenmektedir. "Laiklik yaşam tarzı" ara başlığında Cumhuriyetin kurucu değerlerinden olan laiklik ilkesi vurgusuyla Erbakan'ın İslami hayat biçimi hedef alınmıştır. "Çağdışı kisve" ara başlığında tekrarlayan bir şekilde laiklik anlayışı bağlamından yola çıkıldığı anlaşılabilir. İslam ve Müslümanlar ilkel, geri kalmış ve modernleşme karşıt bir çerçeveye yansıtılmaktadır. "Yaptırım uyarısı" ara başlığında ise MGK kararları doğrultusunda farklı şekillere ordunun hükûmete karışacağı imajı uyandırılmaktadır.

Genelden özele doğru bir gidişle hazırlanan birinci spotta, toplantının uzun sürmesine dikkat çekilerek eşi benzeri olmayan kararların alındığı ifade edilmektedir. İkinci spotta ise Türk vatandaşlarının toplantıyı çok büyük bir ilgiyle takip ettiğinin altı çizilmekte ve darbe söylentilerine neden olacak bir görüntünün sergilendiği belirtilmektedir. Aynı zamanda laiklik ilkesi çerçevesinde

hükûmet ağır eleştirilerin hedefinde yer almış ve özellikle Erbakan'ın dinî eğilimleri bu yaklaşımın belirmesinde etkili olmuştur.

3.1.2. Şematik Analiz

Ana olay, haberin girişinde sunulmaktadır. Haberde art alan ve bağlam bilgisine ise gerektiği kadar yer verilmemiştir. Dolayısıyla haber, MGK'da alınan kararların temsil edilmesiyle beraber özellikle darbe söylentileri ön plana çıkarılarak biçimlendirilmektedir. "MGK bildirisinde 'Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş medeniyet yolunda demokratik sistem içinde ilerlemesini teminat altına alan Anayasa ve Cumhuriyet yasalarının uygulanmasından asla taviz verilmemesi gerektiği' vurgulandı" ifadelerinde Cumhuriyetin kurucu özelliklerine atıfta bulunulmuş ve İslam, antidemokratik, ilkel, anayasal sistemi reddeden bir din bağlamına yerleştirilerek yansıtılmaktadır. "Cumhuriyet ve rejim aleyhtarı yıkıcı ve bölücü grupların laik ve anti-laik ayrımı ile devleti güçsüzlendirmeye yeltendikleri" anlatılırken bildiride "Türkiye'de laikliğin sadece rejimin değil, demokrasinin ve toplum huzurunun da teminatı ve bir yaşam tarzı olduğu kaydedildi" cümlelerinde Batılı yaşam şekli örnek alınmakta, İslam ise toplumsal bölünmelere neden olan bir din temelinde sergilenmektedir. Bu görüş "MGK bildirisinde en çok laiklik üzerinde durulurken şu cümle özellikle gözlerden kaçmadı: 'Toplantıda bilhassa demokratik ve laik sosyal hukuk devleti olarak belirlenen devletimize karşı çağdışı bir kisve altında zemin oluşturmaya yönelik rejim aleyhtarı faaliyetler...' ifadeleriyle devam ettirilmiş İslam ise rejim için tehdit unsuru barındıran bir din olarak algılanmıştır. "Bildirinin en çok spekülasyona yol açacak cümlesi ise şöyle: 'Bu esaslar aksine davranışların huzur ve güveni bozacak yeni gerginliklere ve yaptırımlara neden olacağı değerlendirilmiştir.' Uzmanlar 'Yaptırım' kelimesinin 'Muhtıra' anlamı taşıdığını söylediler." cümlelerinde askerlerce MGK'dan çıkan kararlara uyulmaması söz konusu olduğunda hükûmete daha sert yöntemlerle baskı oluşturulacağına ipuçları verilmekte ve bu düşünce uzmanlara atıfta bulunularak açıklanmaktadır.

3.2. Mikro Yapısal Çözümlemeler

Haber, basit ve çoğunlukla pasif cümlelerden oluşmaktadır. Bununla birlikte haberde yorum da yapıldığı gözlenmektedir. 28 Şubat kararları çerçevesinde vurgulanan laiklik ilkesine atıfta bulunulmuş, kararların hayata geçirilmemesi durumunda yaptırıma gidileceği ifade edilerek yerel bağdaşıklık çerçevesinde nedensellik ilişkisi örneği sergilenmiştir. *Laiklik, Atatürk ilke ve inkılapları, çağdaş medeniyet, demokratik sistem, Cumhuriyet yasaları, laik yaşam tarzı, demokratik ve laik sosyal hukuk devleti* gibi kelime seçimlerine *darbe, çağdışı kisve, Cumhuriyet ve rejim aleyhtarlığı, yaptırım, muhtıra* gibi sözcükler tercih edilerek İslamofobik söylemler zıtlıklardan yola çıkılarak inşa edilmektedir. Ayrıca ordunun üst düzey yetkililerinin kararlı bir tavır sergilediği ve gazetenin yorumları ele alındığında demokrasiyle bağdaşmayan içerikler desteklenerek, başta manşette olmak üzere haberin tamamında İslamofobik öğeler dillendirilerek darbe yaygarası koparılmaktadır

Sonuç ve Değerlendirme

Batı'da İslamofobinin genel kapsamı çerçevesinde Türkiye gibi nüfusunun önemli bir kısmının İslam dinini benimsemiş olduğu ülkelerde de İslam algısı sorunlu bir şekilde tezahür etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde ve Cumhuriyetin ilan edilmesiyle ortaya çıkan bu yaklaşımın temelinde Batı'nın tam anlamıyla özümsemesi ve gelişmenin tek merkezi olarak kabul edilmesi fikri yatmaktadır. İslam dinî ise bu aşamada ilerlemenin önünde en büyük engel biçiminde tarif edilmiş ve ötekileştirilerek sunulmuştur. Özellikle elitist kesim arayıcılığıyla yapılandırılan söz konusu evrede Batı'nın kurguladığı İslam imajının yansıması görünür olmuştur.

Dünya ölçeğinde bir sorun olarak beliren İslamofobinin Türkiye'de politik bir çerçeveden kaynaklanan sebeplerle var edildiği ve bu safhada özellikle medyanın etkin bir rolünün bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'de tarihsel bağlamda siyasi amaçları gerçekleştirmek adına tasarlanan İslamofobik dil kullanımı gündelik yaşamda daha faal ve değişik biçimlerde kendini göstermektedir. Böyle bir anlayışın benimsenmesinde geçmişten gelen ifadelendirmeler ile hikayelerin hep aynı düzlemde üretilmesi ve tasarlanan bu üretimin İslam ile Müslüman karşıtlığına dönüştürülerek güncelliğini korumasıdır. Kitle iletişim araçlarında ise politik bir mahiyete büründürülerek ortaya çıkarılan İslamofobik söylem, 1990'lı yılların sonlarında ve 21. yüzyılın başlarında toplumsal, kültürel, psikolojik ve siyasi düzeylerde etkili bir şekilde hissettirilmiştir.

Ele alınan haberlerde 28 Şubat kararları doğrultusunda genel olarak gazetelerin İslam ile ilişkilendirilen kavramlar noktasında ortak bir düzlemde hareket ettikleri anlaşılmıştır. İncelenen haberlerin makro yapısal çözümlerinde toplantıdan çıkan ve İslamofobik unsurlarla çevrelenmiş kararlar karşısında komuta kademesinin anlayışının idealize edildiği ve desteklendiği görülmüştür. Böylece ordunun görüşlerinin taşıyıcılığı rolünü gazeteler üstlenmiştir. Haberlerde ana olay haberin girişinde sunularak ideolojik yönelimli bir yaklaşımla üretimin İslam üzerinden tasarlandığı saptanmıştır. Çünkü dinî eğilimleriyle kendini gösteren Refah Partisi'ne karşıtlık, İslam ile ilgili kavramlar bağlamında gerçekleştirilmiştir. Haberler genelden özele doğru bir gidişle hazırlanmış genel ifadeli manşetin anlamlandırılması ara, alt başlık ya da spotta sunulmuştur. Dolayısıyla manşetlerde genelleştirme ve enformasyon eksiltimi gerçekleştirilmiştir. Haberlerde, manşet/başlıklar, spotu, spotta haber metnini temsil etmesinden ötürü ideolojik görünüm öne çıkarılmıştır. Aynı zamanda art alan ve bağlam bilgisinin tam olarak sergilenmemesi de haberlerin ideolojik bakış açısıyla biçimlendirildiğini göstermektedir.

Mikro yapısal çözümler de ise gazeteler zıtlıklardan yararlanarak İslamofobik söylemleri dile getirmişlerdir. Bu bağlamda *Cumhuriyet*, *anayasa*, *laik/laiklik* ve *çağdaş*, *rejim aleyhtarlığı*, *Atatürk ilke ve inkılapları*, *sosyal hukuk devleti*, *çağdaş medeniyet*, *demokratik sistem*, *Cumhuriyet yasaları*, *laik yaşam tarzı*, *demokratik ve laik sosyal hukuk devleti* gibi sözcük seçimlerine *rejim/rejim tehlikesi*, *şeriatçı*, *Cuma namazı*, *anti laik*, *köktendinci*, *çağdışı*, *darbe*, *çağdışı kisve*, *Cumhuriyet ve rejim aleyhtarlığı*, *yaptırım*, *muhtıra* gibi kelimeler kullanılarak karşıtlıklar betimlenmiştir. Bununla birlikte haberler, genel anlamda pasif yapıları cümlelerle inşa edilmiştir. Dolayısıyla Refahyol Hükûmeti'ne karşı muhalif söylemler belirten kişilerin demeçlerine haberlerde yer verilerek İslam'a ilişkin peşin hüküm, nefret ve düşmanlık sergilenmiş ve söylemler güçlendirilerek temsil edilmiştir. Ayrıca Cumhuriyet gazetesinde yer verilen fotoğraf, ideolojik tutumun güçlendirilmesinde dikkate değerdir. Retorik öğeler içerisinde kabul edilen fotoğraflar arayıcılığıyla haber metinlerinde ifade edilen İslamofobik söylemlere dayanak oluşturulmuştur.

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında Türkiye’de İslam’a ve Müslümanlara yönelik yansıtılan karşıtlık ve peşin hükmün meydana getirilmesinde genellikle medya arayıcılığıyla oluşturulan içerikler etkili olmuştur. MGK kararları sonrasında ele alınan gazetelerin manşetleri irdelendiğinde askeri üst düzey ordu yetkililerinin görüşleri üzerinden hem antidemokratik söylemlerin desteklendiği anlaşılmış hem de özellikle Erbakan ve Refah Partisi’nin dinî eğilimleri hedef gösterilerek İslam ve Müslümanlar, olumsuzluk barındıran nitelermelere maruz kalmışlardır. Bu bağlamda medya Batı’da kurgulandığı biçimiyle Türkiye’de İslamofobik öge/algıları üretmiş ve yaygınlaştırmıştır.

Etik Kurul İzni

Bu araştırma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Abay, G. (2010). *Demokrat Parti döneminde Türk basımında din (1950-1960)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. (Çev. Y. Alogan). Sarmal Yayınları.
- Akıncı, A. (2013). Türk siyasal hayatında 1980 sonrası darbeler ve e-muhtıra. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 39-58.
- Akpınar, H. (2001). *28 Şubat Postmodern darbenin öyküsü*. Ümit Yayıncılık.
- Akşin, S. (2015). *Kısa Türkiye tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arikan, N. (2011). *28 Şubat sürecinde medya*. Metamorfoz Yayıncılık.
- Ataç, T., & Özer, Ö. (2023). Eleştirel söylem çözümlemesi: Fransa'daki Sarı Yelekliler hareketine ilişkin haberlerin Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerindeki ideolojik sunumu. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 11(1), 407-436.
- Baykal, Ö., & Çaha, Ö. (2017). Politik aktör olarak Necmettin Erbakan'ın Türk siyasetindeki yeri. *Akademik Hassasiyetler*, 4(8), 1-18.
- Bayraklı, E. & Yerlikaya, T. (2017). Müslüman toplumlarda İslamofobi: Türkiye örneği. *Ombudsman Akademik*, (7), 51-70.
- Bayramoğlu, A. (2018). *28 Şubat bir müdahalenin günceci*. İletişim Yayınları.
- Canatan, K. & Hıdır, Ö. (2007). Önsöz. İçinde K. Canatan & Ö. Hıdır (Eds.), *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm* (ss. 7-15). Eski Yeni Yayınları.
- Ergül, E. (2018). *Demokrat Parti döneminde Türkiye'de İslamcılık* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü.
- Findley, C. V. (2012). *Modern Türkiye tarihi*. (Çev. G. Ayas). Timaş Yayınları.
- Gölcü, A. (2015). *Türkiye'de demokrasi kültürü ve medya köşe yazılarında demokrasi söylemi*. Literatürk Academia.
- Göle, N. (2017). *Melez desenler İslam ve modernlik üzerine*. Metis Yayınları.
- Gülalp, H. (2003). *Kimlikler siyaseti: Türkiye'de siyasal İslam'ın temelleri*. Metis Yayınları.
- Hıdır, Ö. (2007). *Anti-İslamizm ve Anti-Semitizm: tarihsel ve kavramsal farklılıklar ve benzerlikler*. İçinde K. Canatan & Ö. Hıdır (Eds.), *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm* (ss. 63-99). Eski Yeni Yayınları.
- Kar, S. (2018). *Felsefi açıdan İslamofobi ve eleştirisi*. İçinde E. Okumuş (Ed.), *İnsanlığın İslamofobi ile İmtihanı* (ss. 35-65). Eski Yeni Yayınları.
- Kara, H. (2017). Tek parti dönemi din politikası (1923-1946). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 111-136.
- Karataş, M. (2022). *12 Eylül 1980 sonrası Merkez Sağ'ın temsilinde bir aktör Turgut Özal ve Anavatan Partisi*. İçinde M. Karataş (Ed.), *Türk demokrasi tarihi (1980'den Günümüze) liderler, partiler ve seçimler* (ss. 49-76). Efe Akademi Yayınları.
- Karpat, K. H. (2009). *Osmanlı'dan günümüze kimlik ve ideoloji*. Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2015). *Türk siyasi tarihi*. Timaş Yayınları.

- Kaya, İ. (2017). Sosyolojik düşüncede Avrupa-merkezcilik, ötekileştirme ve oryantalist söylem üzerine post-kolonyal bir okuma ve eleştirisi. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21(3), 1973-2008.
- Közleme, A. O. (2022). Cumhuriyet yönetimi, Cumhuriyetçilik ve tek parti dönemi Türkiye'sinde cumhuriyetçi model. *the Journal of Academic Social Sciences*, 10(130), 12-42.
- Kurt, S. (2017). 27 Mayıs darbesi ve Cumhuriyet Dönemi darbelerine olası etkileri. İçinde B. K. Yerdelen (Ed.), *Demokrasi; Darbeler ve Tepkiler* (ss. 51-72).
- Mencet, M. S. (2018). Tarihsel arka planıyla Türkiye'de İslamofobi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 14(53), 191-208.
- Özer, N. P. (2019). Gazete haberlerinde manipülasyon 28 Şubat örneği. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 3(2), 213-236.
- Özer, Ö. (2022). Eleştirel söylem çözümlemesi: haber örnekleri üzerinden bir inceleme. *Etkileşim*, (9) 36-54.
- Özipek, B. B. (2005). 28 Şubat ve İslamcılar. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Eds.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (ss. 640-651). İletişim Yayınları.
- Said, E. W. (2017). *Medyada İslam* (Çev. A. Babacan). Metis Yayınları.
- Şahin, B. K. (2019). *Türkiye'de İslamofobik yaklaşımlar (1980-2000)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2020). Demokrat Parti döneminde Türkiye'de kültürel faaliyetler (1946-1960). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(4), 1369-1384.
- Temel, F., & Çelebi, M. B. (2016). 28 Şubat sürecinde egemen güç ve basın. İçinde A. Buluş, M. Birekul, F. Kaleci & R. C. Alkın (Eds.), 1. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Müslümanlar Kongresi Hegemonya-Karşı Hegemonya Bildiriler Kitabı (ss. 212-225). Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Temel, M. (2019). *Türkiye'de siyaset yönelimli İslamofobik retorik: Refahiyol Hükûmeti dönemi basını örneği* (Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Temel, M. ve Koçak, Ö. F. (2020). İslam karşıtı söylemlerin Avrupa medyasındaki izleri. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 3(2), 181-196.
- Temiz, S. (2021). Necmettin Erbakan'ın Güneydoğu Asya seyahati ve etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(2), 763-776.
- Tuncel, G., & Yılmaz, H. (2017). Türkiye'de devlet (!) toplum gerilimini azaltıcı bir aktör: Millî Görüş. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 151-182.
- Tutar, H. (2007). *Türk siyasetinde sancılı yıllar*. Bizim Kitaplar Yayınevi.
- van Dijk, T. A. (1986). *News schemata*. İçinde S. Greenbaum & R. C. Cooper, (Eds.), *Studying Writing Linguistic Approaches*. (ss. 155-186). Sage Publication.
- van Dijk, T. A. (2002). *Media contents the interdisciplinary study of news as discourse*. İçinde N. W. Jankowski & K. B. Jensen (Ed.), *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research*. (ss. 108-119). Taylor & Francis e-Library.
- van Dijk, T. A. (2015). *Critical discourse analysis*. İçinde D. Schiffrin, D. Tannen, & H. E. Hamilton (Ed.), *The Handbook of Discourse Analysis*: (ss. 466-485). John Wiley & Sons, Ltd.
- van Dijk, T. A. (1988a). *News as discourse*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

van Dijk, T. A. (1988b). *News analysis: case studies of international and national news in the press*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Yel, A., M. (2019). *Medya ve sinemada temsil edilme biçimleriyle İslam karşıtlığı*. İçinde H. Aydın, M. Eken ve M. D. Dereli (Eds.), *Medya ve İslamofobi* (ss. 1-13). Nobel Yayınları.

Zürcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (Çev. Y. Gönen,). İletişim Yayınları.

İncelenen Gazeteler

Cumhuriyet gazetesinin 1 Mart 1997 tarihli sayısı.

Hürriyet gazetesinin 1 Mart 1997 tarihli sayısı.

Sabah gazetesinin 1 Mart 1997 tarihli sayısı.

